

БЪЛГАРСКИ
ПРЪГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ

ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА ДРУЖЕСТВОТО „ОБЩИ ТРУДЪ“

ГОДИНА III.

КНИГА VII.-VIII. — ЮЛИ-АВГУСТЪ

СОФИЯ

ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА

(Братя Прошекови)

1896

Политиката на турското правителство спроти българитѣ въ Македония. Отъ *.*. Leipzig, Central Buchdruckerei. 1896. 8°, 72. Цѣна 50 стот.

Иакъ нова българска брошура върху Македония! Кой не знае съдържанието ѝ? Нали и послѣдниятъ българинъ е убѣденъ, че Македония е българска страна и че прѣкарва окаянъ животъ подъ турското иго? — Да, това е истина, и който е доволенъ да знае само нея, не трѣба да чете тази брошура, защото тя стократно я потвърждава. — Какво ще стане съ Македония? — Теллата ѝ кога да е ще се прѣкратятъ, и тя все ще си остане българска страна! — Това е нашиятъ оптимизъмъ. И който не иска да се прости съ тоя оптимизъмъ, нека не чете тая брошура, защото сърцето му ще потрепери отъ скърбъ и страхъ.

Не съ буйни думи, а съ подробни, твърдѣ важни данни тукъ се рисува ужасната картина на Македония — на нейното сегашно и скоро бѣдѣще. Читателятъ ясно съзнава, че това, което до сега се е вършило отъ наша страна, за да се облекчи положението на Македония, не е никакъ достатъчно; убѣждава се, че трѣба да се заловимъ за работа съ много по-голъми усилия, за да прѣдотвратимъ злото. Това е трайното впечатлѣние, което остана отъ тази брошура у читателя, и затова трѣба всѣки да я прочете, отъ послѣдния до най-високния у насъ.

Народъ и правителство — по този въпросъ трѣба да вървятъ отъ сега нататкъ по-задружно. Може да се каже, че не е човѣчно да съществуватъ и занапрѣдъ раздори по отношение на тоя толкова важенъ, общъ български въпросъ. Той е наистина общъ, заседялъ въ сърцата на всички ни: разлика въ чувствата нѣма, но има разлика

въ степенъта на оня оптимизъмъ, който мнозина кара да дѣйствувать по-малко или даже и да бездѣйствувать. Нека да прогонимъ този прѣкаленъ оптимизъмъ и ще се намѣримъ всички еднакво съгласни и готови за работа. Всичкитѣ наши усилия трѣба да се насочятъ направо противъ коварната турска политика, която си е поставила за цѣль, да съсипе и омаломощи българскиятъ элементъ въ Македония. Брошурата доказва това ясно, надъ всѣко съмнѣние. Чуждитѣ пропаганди въ Македония не бихъ могли да вирѣжатъ ни дентъ до пладне, ако не ги подѣржаше Турция явно и съ всички срдства. Относително сръбската пропаганда „турското правителство прави такава смѣтка: сръбитѣ не ще могатъ да добижатъ прѣобладающе положение въ Македония, и затова нѣма да бждатъ опасни за турската власть, но сръбитѣ ще парализиратъ българската мощъ, която е опасна за властта.“ (Стр. 19). Че тази смѣтка въ голѣма степенъ е сполучлива, брошурата доказва съ цѣль редъ поразителни фактове. Скопскиятъ валия Хафъзъ паша безъ всѣко стѣснение управлява сръбската агитация противъ българитѣ. Той съ груба сила отнелъ отъ българитѣ Нерезкия мѣнастиръ, и по негова заповѣдъ турската полиция по цѣлата скопска епархия е повела борба противъ българскитѣ общини. Стига единъ двама въ едно село да се провъзгласятъ за сърби, и властта ги признава за община и тѣмъ се прѣдава черквата на селото. „Хафъзъ паша, като личенъ врагъ на българитѣ, се е завзелъ да прѣвнши десетократно това, що се иска отъ него. Той е рѣшилъ да сломи окончателно българското дѣло въ своя властъ. Полицията, жандармерията и каймакамитѣ сж подкупени отъ сръбитѣ, както бихъ могли да се подкунятъ отъ всѣкиго, та още по-ревностно изпѣлняватъ поржкитѣ на валията. Благодарение на тия мѣрки въ нѣколко години сръбитѣ сж направили въ скопската епархия извѣстенъ успѣхъ. Въ скопската кааза сж отцѣпени 10 села отъ българската черква, въ кумановската — 6, въ кратовската — 2, въ кочанската — 2, въ малешевската — 1, въ тетовската кааза — 5 и въ гостиварската епархия 10. Въ всичкитѣ тия села сж отворени сръбски училища. Въ всѣко едно отъ тѣхъ има българска партия, но лицата, които още упоретвувать, се прѣселѣдватъ“ (стр. 25). Много чудно е, което разказва авторътъ за обноскитѣ на руския консулъ въ Скопие спрѣмо българитѣ: „Най-последъ притурѣте и съдѣйствието, което руския консулъ оказва на сръбитѣ. Скопското руско консулство се отличава отъ руското само по знамето си. Всичкитѣ чиновници и слуги въ него сж чисти сърби, самия консулъ говори само сръбски, и всичкитѣ чиновници въ главѣ съ своя консулъ сж прѣдадени и духомъ и тѣломъ на сръбската мечта за посърбяването на града. Господинъ Лисевичъ лично увѣщава и селяни и граждани, да отварятъ сръбски училища, той дига процеси противъ българскитѣ учители и ученици, защото шумно минавали покрай домътъ му; той не приема българския владика на официална визита, той не стѣпва въ българско училище или черква и пр. и пр.“ (стр. 20). Гдѣто сж гърцитѣ по-слаби, сжщата турска политика и по сжщия начинъ ги подѣржа въ борбата имъ противъ българскитѣ общини. (Вж. стр. 30 ит.). Всичко туй се върши толкова явно и по толкова варварски начинъ, че би било невѣроятно, ако да не знаехме и безъ това, що е турска администрация. Въ последно врѣме турцитѣ си служатъ и съ влашката и съ униятската пропаганда противъ българитѣ, а свърхъ това вече и направо сж на-

сочили стрѣлитѣ си въ сърдцето на македонския българинъ — неговитѣ училища.

Домогванията на турцитѣ, да спржтъ просвѣщението на македонскитѣ българи, датуватъ отъ прѣди 15 години. Едвамъ що се бѣ окопитила Турция отъ страшния ударъ, който ѝ нанесе войната съ руситѣ, а именно наскоро слѣдъ 1880 год., вече се явихъ признаци, насочени противъ българското училищно, дѣло въ Македония. Създадохъ се въ вилаетскитѣ градове особени дирекции на просвѣщението „моарифъ комиссионъ“, на които се възложи да се грижжтъ, за да се подигнатъ турскитѣ училища, както и да надзираватъ християнскитѣ училища, ала най-главно да прѣчжтъ на развитието на българскитѣ училища, защото „специално за българскитѣ области въ Турция моарифскитѣ комисии трѣбаше да опрѣдѣлятъ, кои лица можтъ да учителствуватъ въ българскитѣ училища. Всичкитѣ български учители трѣбаше да държжтъ изпитъ прѣдъ тия чисто турски комисии. Това бѣше първата важна спънка, която се тури на българското образование. На никоя друга нация учителитѣ не се подхвърлихъ на тоя законъ. Всичкитѣ религиозни общини освѣнъ българскитѣ имахъ право, сами да опрѣдѣлятъ, кои лица можтъ да имъ бжджтъ учители. До колко тая мѣрка спираше успѣха на българскитѣ училища, може да засвидѣтелствува всѣки учителъ отъ онова врѣме. По цѣли мѣсеци българскитѣ училища стоехъ затворени, до като учителитѣ имъ се снабдѣхъ съ турски свидѣтелства. За да получи единъ учителъ такова свидѣтелство, трѣбаше да се снабди съ свидѣтелство отъ казалийския мезличъ, че е честенъ и вѣрноподаненъ; това свидѣтелство трѣбаше да се потвърди отъ санджакския мезличъ и тогава да се приеме отъ вилаетския моарифъ комиссионъ и слѣдъ това да се изпита кандидата отъ невѣжествени ходжи, да даде рушветъ и да чака още два мѣсеца, до като му се изтъкми свидѣтелство. Не се минж много врѣме, и тая мѣрка се видѣ недостатъчна. Поиска се, щото, ако единъ учителъ мине въ другъ вилаетъ, да държи и тамъ наново изпитъ. Край на това изтезавание на българскитѣ учители се тури въ началото на 1894 г. подиръ една жестока борба на българскитѣ общини съ турското правителство. На моарифскитѣ комисии се възложи длъжността да опрѣдѣлятъ, кога и кждѣ можтъ да се отварятъ нови български училища. Изпърво се опрѣдѣли, че за да си отвори една община селско училище, потрѣбно е 30 кжци да искатъ това нѣщо; мѣстниятъ каймакамъ съ учебната комисия, що е при него, да даджтъ „мазбата“, че общината има нужда отъ училище; мутесарифа съ учебния съвѣтъ да потвърджтъ мазбатата, тогава моарифната комисия при вилаета издава „рухсатнаме“, което се подписва отъ валията. Има много села и общини, въ които се изпълнявахъ всички тия условия, и позволение пакъ не се получаваше. Напр. отъ селото Киречъ-къой 100 кжци потърсихъ да си отворижтъ училище; 3 години обикаляхъ коначитѣ, но не получихъ и до денъ днешенъ нужното позволение. Въ Солунския кварталъ Пирги българитѣ 4 години наредъ се мъчихъ, до като имъ се позволи да открижтъ едно първоначално училище. По едно врѣме турското правителство видѣ, че тия мѣрки сж недостатъчни, за да се спъне образованието на българитѣ, та потърси нови. Прѣвъ 1892 г. излъзе едно министерско разпореждане, съ което

се искаше унищожаванъето общинскитѣ училища и замѣняванъето имъ съ частни. Тази мѣрка се отнасяше отначало до всичкитѣ християнски училища, но понеже грѣцката и арменската патриаршия се ослонихъ на своитѣ стари училищни правдини, то правителството ги остави на мира и се завзе съ българскитѣ училища. Българскитѣ общини и българската екзархия съзнахъ всичката опасностъ на това разпореждане и почнахъ да противудѣйствуватъ. Наченъ се тежка борба. . . която се спрѣ прѣзъ 1894 г. съ известното султанско ираде, което опрѣдѣля, да се дадѣтъ „рухсатнамета“ на името на българскитѣ владци, дѣто има такива, и на прѣдсѣдателитѣ на общинитѣ, дѣто нѣма владци. Но работата не е свършена, защото и до сега не сѣ издадени рухсатнаметата.

„Друга мѣрка, която има турското правителство въ рѣдѣтъ си, за да спира училищния успѣхъ на българитѣ, се състои въ това, че то не позволява да се градѣтъ нови училищни помѣщения. Измислени сѣ голѣми формалности, за да се прѣпятствува на работата. За да се съгради ново училище въ единъ градъ или въ едно село, потребно е, да се издѣйствува за това султански ферманъ. А за да стане това, потребни сѣ прѣдварително съгласието на градскитѣ съвѣти, на каймакамина, на неговия мезличъ, на мутесарифа, на валията, на министра на изповѣданията, на държавния съвѣтъ, и най-сетнѣ, когато селската просба прѣмине всичкитѣ тия кашини, дохожда до императорския кабинетъ, дѣто се издава ферманъ. . . Има общини, които по 5 години сѣ чакали, до като получатъ ферманъ за училище, а други никога не го получаватъ. Колкото пари сѣ потребни да се съгради помѣщението, толкова трѣба да се дадѣтъ по рушвети. . .“ (13—16).

При това окаяно положение на македонскитѣ ни братя, съ право се очакваше, че провъзгласенитѣ неотдавна „реформи“ ще донесѣтъ облекчение поне за развитието на училищното дѣло. Ала за жалостъ издѣже тъкмо противното. Авторътъ на брошурата подлага тия реформи на подробна критика и съ право дохожда до убѣждение, че тѣ сѣ и по отношение къмъ училищата „най-новъ опитъ на турското правителство, съ който хитро посѣга върху малкото още запазени правдини на българскитѣ общини. Въ тия „реформи“ се казва: „Управителната служба въ селскитѣ училища ще се подобри. Първоначалнитѣ и други училища, на които отварянъето се рѣшава отъ министерството на просвѣщението, ще се отварятъ навсѣкѣждѣ, дѣто се намѣри за нужно. Заплатитѣ на учителитѣ по турски езикъ, които ще се назначатъ въ християнскитѣ класни училища, ще се плащатъ отъ приходитѣ за народното просвѣщение“. Съ това постановление хитро се загатва, че турското правителство се стреми щото „управителната служба“ на селскитѣ и градскитѣ училища, която до сега бѣше изключително право на българскитѣ общини, да вземе въ свои рѣцѣ, „за да я подобри“, и да назначава то само учителитѣ по турски езикъ въ класнитѣ училища, когато до сега назначаванъето и на тия учители ставаше направо отъ общинитѣ и екзархията. Такива сѣ и всичкитѣ други общини реформи — плодъ на коварна, адека политика.“ Ирѣпоржчвамъ всѣкиму, да прочете подробната оцѣнка на тия реформи, която авторътъ прави на стр. 52—58, защото тя е отъ естество да убѣди и най-голѣмия оптимистъ, че отсега нататѣкъ не трѣба да очакваме отъ Турция никакви ре-

форми за българитѣ въ Македония, понеже завѣтното желание на турското правителство е, да ги съсипе материално и морално, за да не ѝ бждѣтъ опасни. Ще се съгласимъ съ автора и въ това, че когато турцитѣ изчерпихтъ всичкитѣ си лукавщини отъ рода на казанитѣ „реформи“ и най-сетнѣ се видѣтъ на тѣсно, принудени да направихтъ сжществени отстъпки, ще посегнатъ и къмъ най-варвавски срѣдства, да колихтъ населението, както сега става съ арменцитѣ. Затова ние не трѣба така да стоимъ, а да се готвимъ да дадемъ сериозна помощъ на отчаянитѣ братя.

Л. М.